

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
הפיקוח על המקצועות העצמאיים

בס"ד,

תכנית הלימודים בתולדות עם ישראל

מבוא להוראת ההיסטוריה של עם ישראל

"זְכֹר יָמוֹת עוֹלָם בֵּינוּ שְׁנוֹת דָּר וָדָר" (דברים ל"ב, ז').

העבר האנושי עמד מאז ומתמיד במוקד עניינו של העיון ההיסטורי. בפסוק משירת האזינו אנו מצווים לזכור את העבר כדי להעמיק בהבנתו ולרכוש יכולת להתבונן משמעותית בהווה. לימוד ההיסטוריה הוא הניסיון להבין את תולדות האנושות, את דרכי התפתחותה ואת הסיבות לתהליכים ולאירועים השונים שהתרחשו בעבר ומתרחשים עתה. הכרת העבר והבנתו הן כלי חיוני להבנת האדם את התקופה שבה הוא חי והן גם כלי חיוני להיערכותו לקראת העתיד. העיסוק בתולדות עם ישראל מציג את הייחודי והשונה שבו לצד המשיק והמשותף לו ולתולדות כלל האנושות. מתוך הדגשת מקומו הייחודי של עם-ישראל ואמונתו. לימוד תולדות עם ישראל הוא ניסיון להכיר ולהבין את עברנו, את הרקע ליצירה התורנית, ההלכתית והעממית של עמנו לדורותיו.

יסוד חשוב בתפיסת הוראת ההיסטוריה הוא התחושה כי הוא פותח מסילות להכרת פעולתו של הבורא יתברך בעולם היצירה והעשייה. וזאת על פי עדויות מגדולי ישראל שחיו באותן תקופות.

לימוד ההיסטוריה של עם ולימוד היסטוריה בכלל מאפשר לתלמידים להכיר ולהבין את המורשת של עם ישראל, ולהכיר את הרקע של הבעיות והאתגרים שעמם מתמודד דורנו. התכנית כוללת נושאים שונים שבהם יש את האפשרות למורים לבחור על פי שיקול דעתם ובהתאם לאוכלוסיית התלמידים על איזה מבין הנושאים בכל יחידה ראוי להם להתמקד ולהעמיק את הוראתו, תוך פיתוח מיומנויות חשיבה מגוונות ותוך התמודדות ערכית.

א. עקרונות התכנית:

- ארגון הנושאים והתכנים סביב סוגיות ורעיונות מרכזיים. גישה זו מזמנת שיח לימודי בכיתה ומאפשרת למורים להפעיל אסטרטגיות הוראה מגוונות המעודדות את התלמידים ליטול חלק פעיל בתהליך הלמידה כמו כן גישה זו מאפשרת הבניית ידע וטיפוח כישורי חשיבה מסדר גבוה בצד לימוד חווייתי. למידה בדרך זו תאפשר לתלמידים להעמיק את הבנתם בנושאים הנלמדים.
- עיקרון הרציפות וההמשכיות. בחירת נושאי הלימוד נעשתה ככלל על פני הרצף הכרונולוגי, כדי להעמיק בקרב התלמידים את המודעות לקיום המשכיות והתפתחות בתולדות עם ישראל ובתולדות האנושות לאורך הדורות.
- רלוונטיות בבחירת נושאי הלימוד. נשקלה השאלה: האם הנושא מהותי להבנת תחום הדעת ועד כמה הוא משמעותי לתלמידים.
- הדגשת ההיבט הערכי. בבחירת תוכני הלימוד ויעדיהם הושם דגש על חשיפת הערכים שעמדו ביסודן של ההחלטות ההיסטוריות שנקטו בתקופות השונות יחידים, מנהיגים וחברות.
- שילוב בין ההיסטוריה הכללית לתולדות עם ישראל. תולדות עם ישראל נלמדות הן כהיסטוריה הייחודית של העם היהודי והן בתוך ההקשר של ההיסטוריה הכללית תוך בחינת קשרי הגומלין ביניהן.

ב. מטרות התכנית:

- הבנת מרכזיותם של ערכי האמונה, ההלכה, אהבת תורה וארץ ישראל בתולדות עם ישראל.
- טיפוח תודעת השותפות היהודית ומתוכה פיתוח תחושת אחריות להבטחת נצחיותו של העם היהודי.
- הכרת אירועים היסטוריים מרכזיים והבנת משמעותם כאירועים מכוננים בתולדות ישראל והעמים.
- הבנה כי המציאות בהווה מושפעת מאירועים ותהליכים שהתרחשו בעבר, ושפעולות הנעשות בהווה יש בהם כדי להשפיע על עיצוב העתיד.
- הבנה שקיימת השפעת גומלין בין עמים ובין חברות במהלך ההיסטוריה.
- הערכת פעילותן והשפעתן של דמויות מרכזיות על החברה ועל תהליכים היסטוריים.
- הבנת השפעתן של אידיאולוגיות על תהליכים היסטוריים.
- הבנה שכל נושא, אירוע או תהליך נצפה ונדון על ידי ההיסטוריונים החוקרים ובידי בני תקופות שונות מתוך נקודות ראות שונות הנקבעות לפי השקפת עולמם. ומכאן זהירות בבחינת המקורות השונים.

פיתוח אסטרטגיות חשיבה, כישורים ומיומנויות הדרושים ללימוד ההיסטוריה:

תכנית זו מתבססת על ידע, הבנה ואסטרטגיות חשיבה שנרכשו במעגל הראשון של לימודי ההיסטוריה בכיתות היסוד. הוראת נושאי הלימוד השונים תיעשה תוך כדי שילוב מיומנויות למידה וכישורי חשיבה מרכזיים.

- התמצאות בציר הזמן - לפני הספירה ואחרי הספירה, המרת תאריכים עבריים בלועזיים וכן להפך.
- יישום - יכולת להשתמש בידע נלמד במצבים חדשים.
- השוואה - הגדרת תבחינים להשוואה וזיהוי הדמיון והשוני על פי תבחינים.
- מיון - יצירת קטגוריות על בסיס תכונות משותפות של פריטים וקיבוץ פריטים לקבוצות קטגוריות על פי תכונותיהם.
- איתור ואיסוף מידע ממקורות מידע מגוונים ורלוונטיים.
- הבחנה בין מקורות מידע ראשוניים לבין מקורות משניים ובחירה מושכלת של מקור המידע בהתחשב בסוג התוכן שהמקור מספק כמו: הבעת עמדה, תוכן עובדתי ותוכן רשמי.
- קריאה ביקורתית - טקסטים כתובים, מקורות חזותיים, מקורות שמע (אודיו) עדויות, קריאת מפה ומקורות אחרים רלוונטיים לנושא.
- ניתוח הטקסט בהקשרו - זיהוי רכיבים וקשרים, הבחנה בין עיקר לטפל, זיהוי הרעיונות המרכזיים שבטקסט, הבחנה בין עמדה לבין עובדה, בין טענה להשערה; הבחנה בין סיבות לבין תוצאות ומסקנות; זיהוי נקודת המבט או השקפת העולם של הכותב; זיהוי הטיעונים בטקסט וניתוחם בהתייחס לטענות המרכזיות שבו; גילוי הנחות סמויות בין שורות הטקסט.
- הסקת מסקנות מבוססות ומנומקות.
- מיזוג מידע - חיבור בין רעיונות מרכזיים ופרטי מידע חשובים ממקורות מידע שונים על מנת ליצור ידע חדש; ייצוג מידע או ידע בדרכים מגוונות.
- שאלת שאלות - ניסוח שאלות העוסקות בתופעות, בסוגיות או בדילמות שנדרש להן המשך בירור או חקר.

ג. דרכי הוראה ולמידה:

השגת מטרות תכנית הלימודים מותנית במידה רבה בדרכי ההוראה, שייבחרו ויישמו במהלך ההוראה. תכנית ההוראה צריכה לכלול אירועי למידה שיעודדו את התלמידים לקחת חלק פעיל בתהליך הלמידה. מעורבות התלמידים בתהליך זה עשויה לשפר את הישגיהם הלימודיים והערכיים. להלן יובאו מספר המלצות לאסטרטגיות הוראה.

למידה בדרך החקר

הנחת היסוד של הלמידה בדרך החקר הינה שידע משמעותי אינו נלמד מעצמו. ידע אינו רק קליטת מידע, אלא צורה של יישום מידע באופן אינטליגנטי. רק השתתפות פעילה של התלמידים יכולה לאפשר הבנת האופן שבו מצוי אצלם הידע. דיואי ראה חקר בהעלאת שאלה ובחיפוש דרכים תקפות לענות עליה תוך הפעלת חשיבה ברמה גבוהה. למידה בדרך החקר מאפשרת פיתוח חשיבה רציונלית, יצירתית, ביקורתית ורפלקטיבית על אודות נושאי הלמידה. במהלך הלמידה בדרך החקר מתמודדים התלמידים עם בעיות מורכבות הכרוכות בבחירה ובקבלת החלטות באשר לנושאים הנלמדים, למקורות מידע, לשאלות שאלות, לבחינת טיב ורמה של שאלות, לחיפוש מענה עליהן, לאיתור ולאיסוף מידע ממקורות שונים, לעיבוד ולארגון מידע זה מחדש ולהציגו בצורה בהירה ומובנת. למידה בדרך החקר תשולב בהיקפים שונים במהלך לימוד הנושאים השונים המוצעים בתכנית.

השיח הלימודי

השתתפות בשיח לימודי, הכולל בין השאר דיונים במליאה, בימות דיון וכד', תלויה במחויבות ובמוטיבציה של המשתתפים להיות מעורבים, לשתף פעולה ולתרום לו. בעת ההשתתפות בשיח לימודי מפעילים המשתתפים מיומנויות חשיבה כמו שאלת שאלות, הבאת ראיות ודוגמאות מנומקות; הם מנסחים טיעונים, מעריכים ומבקרים את רעיונותיהם ואת רעיונות עמיתיהם וכד'. כמו כן, במהלך שיח לימודי מפתחים המשתתפים מיומנויות תקשורת ומיומנויות בין-אישיות הכוללות בין השאר שיתוף פעולה, ניהול משא ומתן, גילויי סבלנות וסובלנות לדברי אחרים ועוד. מומלץ מעת לעת ובהתאם לנושא הנלמד, לתכנן אירועי למידה במתכונת של שיח לימודי במליאה או בקבוצה; מוצע להקים בימות דיון סביב סוגיה או בעיה משמעותית.

משחקי הדמיה (סימולציות)

במשחקי הדמיה אפשר להפעיל את התלמידים כמו במשחק תפקידים וכמו בעריכת משפט היסטורי. שיטות לימוד, אלה שבהן התלמידים נדרשים לחדור לרוח התקופה ההיסטורית ולהיכנס לעורן של דמויות ושל ממלאי תפקידים, שאותם עליהם לגלם או לייצג, תורמת לפיתוח חשיבה מדמה, ליכולת גיבוש דעות ועמדות ולפיתוח כושר הערכה ושיפוט הנרכשים תוך כדי עימות בין עמדות ודעות שונות. לימוד באמצעות עריכת משפט היסטורי, מזמן אפשרות להכיר את רוח התקופה והבנתה מתוך מעורבות אישית, שיג ושיח עם דמויות מרכזיות שפעלו בתקופות שונות, הבנת מחלוקות שרווחו בין אנשי התקופה הנלמדת וכד'. גילום דמותה של אישיות מסוימת עשוי לעורר לעתים אמפתיה ואף הזדהות אתה או לעורר סקרנות והתעניינות בנושא שבמרכז האירוע. המשפט ההיסטורי מאפשר להתבונן באירועים ובדמויות התבוננות ביקורתית, והוא מחדד את יכולת ההבחנה בין ניתוח האירוע או התהליך, לבין שיפוטו מבחינה מוסרית. מכאן שמשחקי הדמיה עשויים לתרום להעמקת ההבנה של התלמידים את ההיסטוריה ולטיפוח אסטרטגיות חשיבה ברמות גבוהות. הערה: כאשר מדובר בדמויות של גדולי ישראל נמנע מהצגתן באשר אנו מאמינים כי הם ופעולותיהם מחוץ לתחומי שפוטנו.

למידה חוץ כיתתית

סיורים באתרים היסטוריים וביקור במוזיאונים היסטוריים כמו מצדה, הרודיון, הבית השרוף ברובע היהודי בירושלים, מוזיאון ההעפלה בעתלית, יד ושם וכד', מוסיפים ללמידה ממד ייחודי שאין אפשרות להעבירו באמצעים אחרים. היציאה מהכיתה למקום ההתרחשות תורמת לחוויה רגשית המרחיבה ומגוונת את הכרת האירועים, מעצימה את חוויית הלמידה, חושפת בפני התלמידים היבטים גיאוגרפים וסביבתיים ומעמיקה את הבנתם בנושא הנלמד. במפגש בלתי אמצעי עם חפצים ומוצגים במוזיאון או בכל אתר אחר שבו מצויים פריטי תרבות חומרית מומחשים חיי היומיום של התקופה, יוכלו התלמידים לחוות את רוח התקופה.

שילוב סרטים תיעודיים

בתהליך ההוראה-למידה חשוב לשלב סרטים תיעודיים ויומני חדשות. סרטים תיעודיים הם מקורות היסטוריים שניתן להפיק מהם מידע מנקודות מבט שונות. צפייה בהם תורמת להבנה טובה יותר של המציאות ההיסטורית הנחקרת, והיא מוסיפה ממד חווייתי ללימוד. צפייה מודרכת מזמנת דיון ושיח לימודי שבו התלמידים מגיבים, מנתחות את המידע, מתייחסות למסרים המובעים ומפעילה מיומנויות שיפוט והערכה על הסוגיות שהועלו בסרט.

ד. הערכה כמעצבת הוראה:

בנושא הערכת הישגים קיימות שתי גישות מרכזיות השונות זו מזו:

- הגישה האיכותית, שעל פיה נתפסת ההערכה כהערכה לשם למידה המוכרת גם בכינוי "הערכה מעצבת".
- הגישה הכמותית, שעל פיה נתפסת ההערכה כ"הערכה של הלמידה המוכרת גם בכינוי "הערכה מסכמת".

בתהליך יישומה של התכנית מומלץ לאמץ את הגישה האיכותית בהערכה כדי לשפר את ההוראה ולקדם את הלמידה. לפי גישה זו, ההערכה אינה אירוע חד פעמי, המתרחש בנקודת זמן נתונה וידועה מראש. ההערכה הינה חלק בלתי נפרד מתהליך הלמידה וההוראה. מטרתה היא שהתלמידים והמורים יתכננו את עשייתם בעת התרחשותה, יבחנו באיזו מידה הושגו היעדים, יאתרו נקודות חוזק, קשיים וכשלים. תרבות הערכה זו מכוונת את התלמידים ואת המורים לאסוף ראיות על עשייתם ועל הבנתם, תוך כדי שיפוט הראיות המצטברות. יסודה של גישה זו הוא בתפיסה המדגישה את יצירת הידע והבנייתו על ידי התלמידים בתהליך בנייה פרשני, כלומר תוך חיפוש משמעות והסבר לידע ההולך ונבנה. למידה כזו כרוכה בפיקוח התלמידים על תהליכי למידתם, על הערכת תהליך הלמידה והידע הנבנה ועל התאמת אסטרטגיות למידה וחשיבה לצרכים.

להלן פירוט הכלים המרכזיים להערכה, שניתן להשתמש בהם שימוש מושכל במהלך הלמידה וההוראה.

בכלים אלה אוספים התלמידים והמורים ראיות על תהליכי הלמידה ומעריכים את בנת הנלמד, מפרשים ראיות אלה ומיישמים את מסקנותיהם על מנת לקדם את הישגיהם. מבחנים מסוגים שונים.

דוגמאות ליומני תיעוד הלמידה, לתלקיטים ולכלים נוספים בהערכה ניתן למצוא אצל:

- מ' בירנבוים (1997) חלופות בהערכת הישגים, רמות, תל אביב.
- מ' בירנבוים (1999) עורכת, הערכה מושכלת - מתיאוריה למעשה, רמות תל אביב.
- איך עושים את זה, מדריך מעשי לחלופות להערכת הישגים (תשס"ג) האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, מעלות ירושלים.

• תלקיט (פורטפוליו)

תלקיט הוא אוסף מכוון של חלק מעבודות התלמידים שנבחרו במהלך השנה בקפידה על ידי התלמידים במגמה להביאם כראיות למהלכי הלמידה ולביצועי ההבנה שלהם בחומר הנלמד. התלקיט משקף את מאמציהן, התקדמותם והישגיהם של התלמידים במקצוע הנלמד.

התלקיט משמש מכשיר להערכה מתמשכת של תהליך הלמידה ותוצאותיה, ומעיד על תהליך הבניית הידע של התלמידים במהלך למידתם. מאחר שהתלקיט נבנה על ידי התלמיד הוא משמש אמצעי לביטוי עצמי, ייחודי.

עקרונות לבניית תלקיט:

התלמידים יקבעו וינסחו עם המורים:

- קריטריונים ברורים לבחירת החומר שייכלל בתלקיט.
- קריטריונים ברורים לשיפוט החומר.

התלמידים יהיו אחראים לניהול התלקיט במשך שנת הלימודים ולבחירת הראיות שייכללו בו. בתלקיט אפשר לכלול פריטים מסוגים שונים: כתובים, מוקלטים וחזותיים כגון: שיעורי בית, מבחנים, תוצרי מטלות ביצוע, תוצרי חקירה עיונית; או תוצרים כמו דוח, דגם, מצגת, עיתון, תצפיות. כל פריט שייבחר להיכלל בתלקיט ילווה בהסבר: מדוע נבחר, מה הוא אמור לייצג, איך נוצר, מה היו הקשיים בביצועו, תיעוד דרכים להתגברות על הקשיים, מה והערך המוסף של פריט זה לעולם הידע של התלמידים וכד'.

ידועים שלושה סוגים עיקריים של תלקיטים:

- תלקיט עבודות נבחרות שבו התלמידים מציגים את העבודות הטובות ביותר שביצעו בשנת הלימודים.
- תלקיט תהליך שבו התלמידים כוללים דוגמאות המבטאות את תהליך למידתם, ולכן הוא כולל עבודות טובות וטובות פחות, ובתנאי שהן מייצגות את התפתחותם של התלמידים בתהליך למידתם.
- תלקיט משולב המשלב את שני הסוגים הנ"ל.

חשוב שהמורים והתלמידים יגדירו לעצמם מראש מהי מטרת התלקיט ויבנו במשותף קריטריונים ברורים להערכתו.

מבחן

המבחן ככלי הערכה הוא חלק בלתי נפרד מתהליך ההוראה-למידה. בתהליך זה דרושה הלימה בין מטרות ההוראה, דרכי הביצוע ודרכי ההערכה. הבחנים והמבחנים יינתנו בכתב או בעל פה בזמן מוגדר, על יחידת חומר מוגדרת. לעתים גם בעזרת ספר פתוח ובשימוש מושכל בחומרי עזר. הבחנים והמבחנים יתבצעו במסגרת הכיתה או כמבחן בית.

המבחן עשוי לשמש את המורים באופנים שונים ולמגוון יעדים:

- כלי אבחנה לתכנון פעולות ההוראה - למידה בהתאם לצורכי התלמידים.
- משוב למורה ולתלמידים על תהליך למידה שהתרחש בכיתה ועל התפתחות החשיבה של התלמידים.
- כלי מעקב מתמיד אחר תהליך ההוראה-למידה לעיצוב ההוראה.
- כלי לסיכום תהליך ההוראה-למידה.

המבחן אמור לכלול מגוון שאלות שמשקפות דגימה רחבה של תכנים וכן מיומנויות ותפקודי חשיבה המנוסחים במטרות ההוראה של תכנית הלימודים, שאת מידת השגתם מבקשים להעריך. לשם כך ייבנה מבחן שיש לו תקיפות גבוהה, כלומר הוא בודק את מרב מטרות ההוראה והנושאים שנלמדו בכיתה.

לפיכך יכול המבחן שאלות ברמות חשיבה גבוהה – הערכה, שיפוט, יישום, מיון מידע לצד שאלות הבודקות מיומנויות של ידע והבנה ברמה נמוכה או שאלות המשלבות רמות חשיבה שונות. אין להסתפק במבחן הכולל שאלות שמתבססות על זיכרון ושינון בלבד.

מבנה התכנית - ראשי פרקים

נושאי התכנית:

1. זרמים, תנועות ושיטות אידיאולוגיות בתהליכים חברתיים ותגובת נגד של היהדות היראה במאות ה-18 וה-19.
2. ארץ ישראל – ארץ הקודש: ישן מול חדש.
 - ארץ ישראל עד תום העלייה השנייה/ מלחמת העולם הראשונה.
3. ארץ ישראל בין שתי מלחמות עולם – עד להקמת המדינה.
4. יהודי התפוצות:
 - פולין:
 - רבנים , ארגונים ומנהיגות חינוכית. המאבק לשימור עולם התורה.
 - רוסיה:
 - הצארים האחרונים והקומוניזם.
 - אנטישמיות והגירה
 - ארצות האסלאם.
5. חורבן יהדות אירופה.
6. מדינת ישראל – מהקמתה עד מלחמת יום הכיפורים.

לתשומת לב,

תכנית ההיבחנות החדשה חלה על כלל התלמידים משנת הלימודים

תשע"ז ואילך.

בשאלון החיצוני, ניתן להיבחן בכיתות י"א או י"ב

נושאים בהבחנות חיצונית [70%]

היסטוריה - 2 יח"ל
מרכיב ה- 70%
סמל שאלון: 030-281

הוראות לנבחן

משך בחינה: שעות וחצי

מבנה השאלון ומפתח הערכה: בשאלון זה שלושה פרקים

נקודות 26 – (2X13) - פרק ראשון – שאלות תלויות קטע

נקודות 54 – (4X18) - פרק שני – שאלות נושאים- סוגיות נבחרות בתולדות עם ישראל

נקודות 20 – (4X5) - פרק שלישי – שאלות קצרות ברמה של מושג ממוקד מכל תוכנית הלימודים

סה"כ – 100
נקודות

הנחה עזר מותר בשימוש: אין

הוראות מיוחדות: אין

תכנית הלימודים לשאלון 030-281

א. תנועות ושיטות בעם ישראל במאה ה-18 ובמאה ה-19. 20-21 ש'

א.1. סקירה כללית כרקע למצב היהודים במאות ה-17 וה-18 במזרח אירופה ובמערב: 3 ש'

- תהליך האמנציפציה והשפעתו על היהודים.
- הקשר בין האמנציפציה לתנועת ההשכלה והמהפכה הצרפתית.
- הדגמת האמנציפציה בשתי מדינות: צרפת אוסטריה או הולנד.

א.2. היהודים במערב אירופה ובמרכז: 8 ש'

א. ההשכלה:

- האמנציפציה המדינית והחברתית: הגדרה, השפעה על היהודים ודעת גדולי ישראל
- הקשר בין האמנציפציה לתנועת ההשכלה.
- ההשכלה: מנדלסון ותלמידיו, שיטתם ופעולותיהם להפצת ההשכלה.

- חכמת ישראל – רקע , מטרות ואישים.
- השפעת השלטונות על ההשכלה (לדוגמא: כתב הסובלנות)
- השינויים של הרפורמים :
 - סדרי בית הכנסת,
 - חינוך וקהילה.
 - תגובת גדולי ישראל.
- ועידות הרפורמים ותוצאותיהן. התבוללות ונישואי תערובת.
- חכמת ישראל: רקע, מטרות ואישים.

ב. מאבק גדולי ישראל בהשכלה, באמנציפציה ובפרומה

- החת"ם סופר: דרכו ופעילותו, הפרדת הקהילות בהונגריה.
- הרב הירש: דרכו ופעילותו, הפרדת הקהילות בגרמניה.

א.3. מזרח אירופה

א. תנועת החסידות: 10 ש'

- מצב היהודים במזרח אירופה ערב תנועת החסידות.
- ה"בעל שם טוב" - מייסד תנועת החסידות .
- יסודות ועקרונות תנועת החסידות.
- מפיצי החסידות:
 - רבי דוב בער-המגיד ממזריטש .
 - רבי אלימלך מליז'נסק.
 - רבי יעקב יוסף –התולדות יוסף.
 - רבי לוי יצחק מברדיצ'ב.
 - רבי שניאור זלמן מלאדי.
 - רבי נחמן מברסלב.
- שושלת חסידית אחת מבין החסידויות הבאות:

גור, קרלין, חב"ד, ברסלב, ויזניץ, בעלז, צאנז - ייחודיות ואישים מרכזיים.

2. הגר"א דרכו, מורשתו ותלמידיו: 2-3 ש'

- בנו רבי אברהם.
- רבי חיים מוולוז'ין .
- רבי מנחם מנדל משקלוב.
- רבי ישראל משקלוב.

ג.עולם הישיבות החדשות: 4-5 ש'

- וולוז'ין – אם הישיבות, תולדותיה , אישים בתקופות שונות:
- רבי יצחק מוולוז'ין, הנצי"ב-רבי נפתלי צבי ברלין ורבי חיים סולובייצ'יק.
- סגירת ישיבת וולוז'ין.

ס תולדות אחת הישיבות החדשות לאחר סגירת ישיבת וולוז'ין עד שנת תש"י: מיר, טלז', סלבדקה, פונוביז'.

4. תנועת המוסר: 8 ש'

- מהות התנועה והרקע להקמתה.
- ר' ישראל מסלנט – דרכו ופעולותיו.
- זרמים בתנועת המוסר: קלם, נוברדהוק וסלבדקה.

ב. ארץ ישראל – ארץ הקודש - ישן מול חדש. 15-17 ש'

1. המצב בארץ ישראל בשנים ת"ק-ת"ר (1740-1840): 5 ש'

1. מעמדה של האימפריה העות'מאנית – דפוסי שלטונה,

- מעמד היהודים על פי תנאי עומר וחוק הקפיטולציות.

2. האוכלוסייה היהודית :

- העדה הספרדית.
- העדה האשכנזית- עליות חסידים, עליית תלמידי הגר"א.
- עליית הרבנים מארצות המזרח: האור החיים והרש"ש.
- בטול האיסור על ישיבת האשכנזים בירושלים.
- אישים ופועלים:

ס רבי חיים יוסף דוד אזולאי -החיד"א.

ס רבי מנחם מנדל מויטבסק.

ס רבי ישראל משקלוב.

2. ארץ ישראל משנת ת"ר- תרע"ד (1840-1914): 10-12 ש'

1. הישוב היהודי בירושלים :

- הגידול באוכלוסייה.
- העליות מאירופה ומצפון אפריקה.
- העליות מגרמניה והונגריה.
- התגברות העלייה ממזרח אירופה.

2. הכלכלה :

- הכוללים וכספי החלוקה.
- הועד הכללי- כנסת ישראל ירושלים.
- פקו"א (פקידים ואמרכלים).
- התפתחות הדפוס והעיתונות.

3. משה מונטיפיורי ופעולותיו.

4. היציאה מן החומות :

- גורמים, קשיים, יוזמות.
- שכונות חדשות בים: משכנות שאננים, נחלת שבעה, מאה שערים.

- ההתיישבות ברחבי הארץ: ראש פינה ופתח-תקוה.

5. מוסדות החינוך בירושלים: התמודדות עם חדירת ההשכלה ופעילות המיסיון.

- מוסדות: עץ חיים, חיי עולם, דורש ציון, בית היתומים דיסקין.
- חדירת ההשכלה: למל, אוילינה דה רוטשילד, בתי יתומים.
- המאבק על החינוך המקורי.
- פעילות המיסיון על רקע קשיי פרנסה, בריאות ודיור והמאבק נגדו.

6. מנהיגי הישוב ופעולותיהם:

- רבי שמואל מסלנט.
- רבי יהושע לייב דיסקין- הרב מברסק.
- הרב יוסף חיים זוננפלד.
- רבי יעקב שאול אלישר-ה"ש ברכה".
- רבי אברהם חיים גאגין-החכם באשי.

7. היווצרות הישוב החדש:

- העליה הראשונה.
- עליית "חובבי ציון".
- המושבות הראשונות.
- הקשיים.
- תרומתו של הברון רוטשילד- שיטת הפקידות, ניזקה הרוחני ותגובת גדולי ישראל . (פולמוס השמיטה)

8. העלייה השנייה :

- התיישבות שיתופית .
- ייסודה של תל-אביב.
- עליית התימנים .
- מלחמת השפות ומסע התשובה.

ג. ארץ ישראל תחת שלטון המנדט הבריטי: 33-34 ש'

ג.1. רקע: כיבוש ארץ ישראל ע"י הבריטים במהלך מלחמת העולם הראשונה.

ג.2. ארץ ישראל בתקופת מלחמת העולם הראשונה: 3 ש'

- סבלו של הישוב היהודי בארץ ישראל.
- חלקו של הישוב היהודי במאמץ המלחמתי.
- הצהרת בלפור :
 - מניעים.
 - תוכן.
 - השלכות.
 - דעת גדולי ישראל.

ג.3. יחסי יהודים-בריטים-ערבים בתקופה שבין שתי מלחמות העולם: 12 ש'

1. מעבר בין משטר צבאי לשלטון אזרחי:

- ועד הצירים.
- ראשית תקופת הנציבים.
- המנדט ומשמעותו.

2. הסלמה ביחס הערבים ליהודים: פרעות תר"פ – תרצ"ו.

3. החרפת המדיניות הבריטית עד לספר הלבן השלישי:

- ועדות חקירה.
- הספרים הלבנים.

4. תגובות והתמודדות הישוב היהודי:

- התפתחות המחתרות
- ראשית ההעפלה.
- חומה ומגדל.

ג.4. התפתחות הישוב היהודי בין שתי מלחמות עולם: 5 ש'

1. עליות שלישית, רביעית וחמישית – בכל עלייה:

- גורמים.
- מאפיינים.
- שמות (שלושה יישובים ושני מפעלים ו/ או מוסדות בכל עלייה).
- תרומתם והשפעתם על התפתחות הישוב בארץ ישראל, תוך הדגשת התרחבות הישוב החרדי.

2. הקמת מוסדות הנהגת הישוב היהודי בארץ ישראל והפעילות

לשמירת הצביון היהודי:

- מוסדות כנסת ישראל והועד הלאומי .
- רבנות ירושלים.
- הרבנות הראשית.
- הסוכנות היהודית – אישורי עלייה.
- חוקת הקהילות.
- חינוך.
- אישים ופועלים:
 - הרב שלמה אליעזר אלפנדרי ה"סבא קדישא",
 - הרב אברהם יצחק הכהן קוק,
 - פרופסור יעקב ישראל די-האן,
 - רבי משה בלוי.

ד. יהדות התפוצות:

ד.3. ציונות: 2 ש'

- התפתחות התנועה הציונית.
- תוכנית באזל.
- זרמים בציונות.

ד.4. התארגנות היהדות החרדית באירופה בשלהי המאה ה-19 6-8 ש'

1. ארגונים מקומיים.

- איחוד היהדות האורתודוקסית בגרמניה.
- מחזיקי הדת בגליציה.

2. התארגנות אגודת ישראל:

- רקע, מטרות ופעולות.
- ועידת המבורג.
- ועידת קטוביץ – (רבי יעקב רוזנהיים, החלטות עיקריות)
- הכנסיות הגדולות עד מלחמת העולם השנייה (החלטות עיקריות).
- גדולי ישראל – המייסדים והמשתתפים:
 - רבי אברהם מרדכי אלטר – ה"אמרי אמת".
 - רבי חיים עוזר גרודזינסקי מוילנא.
 - רבי ישראל מאיר הכהן מראדין – ה"חפץ חיים".
 - רבי מאיר שפירא – המהר"ם מלובלין – הדף היומי.

3. החינוך החרדי בפולין בין שתי מלחמות עולם:

- קשיי התקופה בחינוך הבנים, תלמודי תורה, ישיבת חכמי לובלין.
- חינוך הבנות – תנועת "בית יעקב" יסודה והתפתחותה (גב' שרה שנירר).

ד.5. יהדות ארצות האיסלם (תימן, עירק, מרוקו) 6 ש'

1. מצבם המדיני של היהודים בארצות האסלם - חוקי עומר ויחס השלטונות.
2. מצבם הכלכלי – עיסוקי היהודים.
3. מצבם הרוחני:

- המבנה הקהילתי והחיים בקהילה.
- החינוך.
- השפעת התרבות האירופאית – חדירת האליאנס (כל ישראל חברים) והמאבק נגדו.

- שליחי דרבנן, עליות לארץ ישראל.

4. גדולי ישראל ופעולותיהם:

- תימן:

- רבי שלום שבזי.
- רבי יחיא צלאח - המהרי"ץ.
- רבי שלום שרעבי - הרש"ש.

- בבל - עירק:
 - ר' עבדאללה סומך - ה"זבחי צדק".
 - רבי יוסף חיים – ה"בן איש חי".
- צפון אפריקה - מרוקו:
 - רבי חיים בן עטר - ה"אור החיים".
 - רבי יעקב אבוחצירא - "אביר יעקב".
 - רבי רפאל ברוך טולדאנו.
- טורקיה: רבי חיים פלאג'י – החבי"ף,
- מושגים כלליים : חכם באשי, כתר ארם צובא.

ד.6. יהדות ארצות הברית: 2-3 ש'

1. התפתחות המרכז היהודי בארה"ב ממחצית המאה ה-19 עד מלחמת העולם הראשונה:

- המצב הכלכלי, החברתי והרוחני של היהודים בתקופה זו.
- (כולל הזרמים הרוחניים שקמו ביהדות ארצות הברית).
- הפעילות לביסוס החינוך היהודי בארצות הברית.
- 2. התפתחות יהדות ארצות הברית מתקופת מלחמת העולם השנייה:
 - הקמת המרכזים הרוחניים.
 - חצרות אדמו"רים: חב"ד, קלויזנבורג, סאטמר, באבוב. (נדרשת חצר אחת)
 - התפתחות עולם הישיבות: רבי אהרון קוטלר ורבי משה פיינשטיין.
 - בית יעקב - הרבנית קפלן.
 - השפעה פוליטית וכלכלית של יהדות ארצות הברית והקמת ארגוני העזרה.

ה. חורבן יהדות אירופה: 25 ש'

ה.1. המשטר הנאצי בגרמניה והיהודים עד תרצ"ט (1939) 6 ש'

- הנסיבות שהביאו לעלית הנאצים לשלטון בגרמניה והתבססות שלטונם.
- יהודי גרמניה הראשונים במלכודת: השלבים במדיניות האנטי-יהודית בגרמניה, אוסטריה וצ'כוסלובקיה משנת תרצ"ג - תרצ"ט (1933 - 1939):
 - תעמולה.
 - תהליך החקיקה.
 - הבידוד.
 - העידוד להגירה.
 - המעבר לאלימות.
 - ליל הבדולח, משמעותו והשלכותיו.
- תגובת יהודי גרמניה.
- התארגנות פנים יהודית וקהילתית..
- עצומת החוגים החרדים והתמודדות עם גזירת השחיטה.
- בעיית ההגירה וועידת אוויאן.

ה.5. עמדת העולם החופשי ביחס להצלת היהודים: 2 ש'

- עמדת מדינות הברית ביחס להצלת יהודים.
- עמדת המנהיגות הציונית.

ו. מדינת ישראל - מהכרזת המדינה בה' באייר תש"ח

עד לאחר מלחמת יום הכיפורים 13 ש'

ו.1. הכרזת המדינה והקמת מוסדות שלטון. 5 ש'

- פרשיות מרכזיות: השילומים, פרשת קסטנר ומשפט אייכמן.
- גלי העלייה: (א) 1948-1951 (ב) 1951-1960 - היקפם ומאפייניהם.
- הקשיים וההתמודדות בקליטת העלייה: דיור, כלכלה, חברה וחינוך.
- פתרונות: מדיניות הצנע, מחנות העולים, מעברות, עיירות פיתוח, ישראל שנייה.

ו.2. המאבק על נפש הילד במחנות העולים: 2 ש'

- ביטול הזרמים בחינוך והקמת החינוך העצמאי.
- בעיית הגיוס וגזירת גיוס הבנות.

ו.3. היהדות החרדית במדינת ישראל: 2 ש'

- הסכם הסטטוס-קוו.
- התפתחות החינוך: החינוך העצמאי, חינוך הבנים, חינוך הבנות, ישיבות חדשות.
- התפתחות מקומות ישוב לציבור החרדי.
- גדולי ישראל:

- רבי אברהם ישעיהו קרליץ - "החזון איש".
- האדמו"ר רבי אהרון רוקח מבעלזא.
- רבי דוב בעריש ווידנפלד - הרב מטשעבין.
- רבי יוסף שלמה כהנמן - הרב מפונוביז'.
- רבי יצחק זאב סולובייצ'יק - הרב מבריסק.
- רבי ישראל אלתר האדמו"ר מגור - "הבית ישראל".
- רבי עזרא עטייה - "המורה".

ו.4. מדיניות חוץ ובטחון של מדינת ישראל עד למלחמת יום הכיפורים: 4 ש'

הסכסוך הערבי-ישראלי:

- מוקדים: בעיית הפליטים, סכסוך המים, בעיית הגבולות, יסוד הפת"ח, הקמת אש"ף, האמנה הפלסטינית.
- מלחמות בין ישראל למדינות ערב: מבצע קדש, מלחמת ששת הימים, מלחמת יום הכיפורים. – בכל מלחמה: רקע, גורמים, ותוצאות.

מבחנים 20 ש'

נושאים בהערכה בית ספרית [30%]

היסטוריה - 2 יח"ל
מרכיב ה- 30%
סמל שאלון: 030-282

מבנה השאלון החיצוני לבתי ספר ללא הכרה בציון השנתי

משך בחינה: שעה וחצי

מבנה השאלון ומפתח הערכה:

פרק א': 2 שאלות נושא. בכל שאלה 3 סעיפים

40X על התלמיד לענות על שאלה אחת

1

פרק ב': 3 שאלות מתוך 4

20X3

סה"כ – 100

נקודות

חומר עזר מותר בשימוש : אין

הוראות מיוחדות : אין

תכנית הלימודים לשאלון 030-282

ג. 5. א"י ממלחמת העולם השנייה ועד להקמת המדינה: 12-13 ש'

1. הדילמה של הישוב : שיתוף פעולה או מאבק בבריטים בתקופת המלחמה:

- שיתוף הפעולה עם הבריטים:

- הקמת הפלמ"ח.

- כ"ג יורדי הסירה.

- הצנחנים .

- הבריגדה.

- המאבק בבריטים:

- העפלה- האוניות פטריה וסטרומה.

- לח"י והכרזת המרד ע"י האצ"ל.

2. הפעילות המדינית לקראת עצמאות מדינת ישראל בשנים 1945-1948:

- מדיניות ביון – המשך הספר הלבן השלישי.

- ועדת החקירה האנגלו-אמריקאית.

- ועדת האו"ם – אונסקו"פ- כ"ט בנובמבר.

3. החרפת המאבק בבריטים בין השנים 1945-1948 בתחום:

- ההעפלה.
- ההתיישבות.
- תנועת המרי העברי ופעילות המחתרות.

4. מלחמת השחרור – תש"ח:

- שלב ראשון: מההצבעה באו"ם עד הכרזת העצמאות:
 - מצב הישוב היהודי (קשיים כלכליים, מוראליים, ביטחוניים ומדיניים)
 - המאבק על ירושלים ועל הדרך אליה.
 - המפנה הראשון – מבצע נחשון.
 - נפילת העיר העתיקה.
- שלב שני: מהכרזת המדינה עד הסכמי שביתת הנשק:
 - חידוש פלישת צבאות ערב.
 - ההתארגנות בהפוגה הראשונה.
 - השינויים במערכה בקרבות עשרת הימים.
 - מבצעים אחרונים לשחרור הנגב
 - (לדוגמא: מבצע יואב, ומבצע עובדה).
 - הסכמי שביתת הנשק.

ד. 1. מדיניות שנאת ישראל בתקופת שלטון הצארים ברוסיה: 8 ש'

- גילויי שנאת ישראל:
 - תחום המושב.
 - גירוש מהכפרים.
 - הגבלות פרנסה.
 - קנטוניסטים.
 - גזירת השקולעס.
 - סופות בנגב.
 - פרעות קישינייב.
 - חוקי מאי.
 - גירוש יהודי מוסקבה.
 - המאות השחורות.
 - משפט בייליס.
- ההגירה ההמונית מרוסיה:
 - סיבות.
 - כיוונים
 - אופי.
 - קשיי הקליטה במרכזים החדשים.
- היהודים תחת השלטון הקומוניסטי מ-1917
 - מאבק הקומוניזם לעקירת היהדות – היבסקציה, רדיפות סטלין.
 - תגובת היהודים לרדיפות סטלין ומסירות הנפש לקיום מצוות במחתרת.

ד. 2. אנטישמיות מודרנית מסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20: 5 ש'

- הגדרת המושג אנטישמיות מודרנית ומאפייניה .

- הביטויים וההפצה של האנטישמיות המודרנית:

1. אנטישמיות פוליטית:

- מפלגות.
- תעמולה.
- ספרות ועיתונות.
- קונגרס האנטישמיים.

2. עלילות דם:

- עלילת דמשק.
- טיסה –אסלר.
- משפט בייליס.
- משפט דרייפוס.
- הפרוטוקולים של זקני ציון.

ה. 2. מלחמת העולם השנייה והפתרון הסופי: 7-8 ש'

1. מהלכים עיקריים במלחמת העולם השנייה 1939-1945.
2. המדיניות נגד היהודים :

- פולין: כיבוש וחלוקת פולין, מדיניות הגטואיזציה, תנאי החיים בגטאות, יודנראט.
- הפלישה לברית המועצות וראשית הרצח ההמוני.
- ועידת ואנזה.
- מחנות הריכוז וההשמדה.
- חיסול הגטאות והשילוחים למוות, צעדות המוות.
- הגירוש ממצרים ואירופה.
- יהודי צפון אפריקה בתקופת השואה: ג'רבה, לוב.
- כיבוש הונגריה וגורל היהודים (כולל פעולות ההצלה).
- שיתוף הפעולה של האוכלוסייה המקומית בביצוע ההשמדה.

ה. 4. דרכי התמודדות: 5 ש'

- ניסיונות הצלה של קבוצות ויחידים על ידי יהודים:
 - הרב מיכאל דוב וייסמנדל.
 - משפחת שטרנבוך.
 - ועד ההצלה של אגו"י בארץ ובארה"ב,
- ניסיונות הצלה על ידי לא יהודים - חסידי אומות העולם, והעם הדני.
- הצלת הישיבות (מיר) והאדמו"רים- גור, בעלז וקלויזנבורג.
- בריחה ליערות (פרטיזנים) , החיים במסתור.
- מרד גטו ורשה.
- שיקום היהדות החרדית בתום המלחמה, האדמו"ר מקלויזנבורג ופועלו.

ה. 3. קידוש ה' – בחיים ובמוות: 2 ש'

- קידוש ה' בחיים בגטאות ובמחנות פולין וליטא.

- הנהגה רבנית: הרב מנחם זמבה, הרבי מפיאסצנה, רבי אלחנן וסרמן.
- תפילה ולימוד.
- שו"תים כדוגמאות להתמודדות.
- סעד ועזרה.
- שמירה על הצלם היהודי, הלוח היהודי, חגים במחנה, עזרה הדדית.

ה. 6 העולם היהודי אחרי החורבן: 1 ש'

- מחנות עקורים.
- כיווני הגירה והשאיפה לעלות לארץ ישראל.

היסטוריה - 2 יח"ל
לעולים חדשים
סמל שאלון: 030-284

הוראות לנבחן**משך בחינה: שעתים וחצי****מבנה השאלון ומפתח הערכה:** בשאלון זה שלושה פרקים**פרק ראשון** שאלה אחת חובה תלויה קטע 20 נקודות – (1X20) -**פרק שני** שאלות נושא- סוגיות נבחרות בתולדות עם ישראל (3 מתוך 5) 45 נקודות- (3X15) -**פרק שלישי** שאלות קצרות ברמה של מושג ממוקד מתוכנית הלימודים (5 מתוך 7) 35 נקודות – (5X7) -

סה"כ – 100 נקודות

חומר עזר מותר בשימוש: אין**הוראות מיוחדות:** אין**עולים חדשים - שאלון מפמ"ר**

תלמידים **הזכאים** להיבחן בשאלונים לעולים חדשים, ייגשו לשאלונים המיועדים לתלמידים אלו.

לתשומת לב:

1. המבחן לעולים החדשים יחובר ע"י המפמ"ר וישלח לבתי הספר ביום המבחן. המבחן יוערך על ידי בית הספר ולא ישלח למרב"ד.

2. בתי ספר בהם יש הכרה בציון שנתי ומגישים את התלמידים להערכה בית ספרית יוכלו לשלב את העולה החדש בהתאם לרמתו, תלמיד זה יהיה פטור מפרק שלישי בבחינה 030-284, אולם אין לדווח עבורו את הציון להערכה הבית ספרית אלא לשקלל את הערכתו עם הציון בבחינה, **לאגף הבחינות ישלח עבור תלמיד עולה חדש זה ציון אחד בלבד** (על תלמיד עולה חדש יהיה דיווח אחד בלבד עבור שאלון 030-284)

בתי ספר בהם יש תלמידים עולים הזכאים להבחן בשאלון 030-284 יצרו קשר עם גב' רבקה נחום.

תכנית הלימודים לשאלון 030-284

[חלק א' \(זהה לתכנית שאלון 030-281\)](#)

[חלק ב' \(זהה לתכנית שאלון 030-282\)](#)

דוגמאות להערכה חלופית ל 30% מהתוכנית

- הכנת יומנים על בסיס ביקור במוזאונים להנצחת השואה- "יד ושם", "גינזך קידוש ה'", קיבוץ לוחמי הגטאות, וכו' (כפר הרועה, ניר גלים)
- הכנת יומנים על בסיס ביקור במוזיאון העפלה בעתלית, מוזיאון אסירי המחתרות, אונית המעפילים בחיפה – אע"פ, יד מרדכי וכו'
- ראיונות עם ניצולי שואה או עם בני משפחותיהם-הכנת כתבה מוסרטת .
- בניית מצגות עם עדויות דוקומנטריות .
- תיעוד יומן מסע לפולין
- עבודה עיונית בנושא האנטישמיות
- תלקיט עבודות
- סיור לימודי לאורך מסלול המלחמה על הדרך לירושלים ותיעוד יומן בשילוב מפות ותמונות -
- הזמנת מרצים אורחים בנושא השואה ובנושא המאבק על העלייה- העפלה והעצמאות - מחתרות
- המחזת אירועים היסטוריים.
- הסרטת סיורים לימודיים עם ליווי מוזיקלי של שירי התקופה .
- חידונים.